

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ВИЗНАЧЕННЯ "КОРУПЦІЯ"

Наукові праці МАУП. Серія Юридичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 17–23

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-17-23>

Проблема формування системного підходу у визначенні підходів до поняття "корупція". Систематизація підходів до понятійно-категоріального апарату визначення "корупція". Авторське визначення поняття "корупція", що дозволить сформулювати шляхи удосконалення механізмів реалізації національної антикорупційної політики.

Проблеми запобігання та протидії корупції в Україні стають одними з глобальних, які потрібно вирішити не лише в межах наукових розробок, а й у чинних нормативно-правових документах. Саме корупція заважає розвитку сучасних реформ суспільства, впровадженню інноваційних методів управління, впровадженню децентралізації в Україні, реалізації європейських стандартів і правил.

Однією з головних проблем запобігання та подолання корупції в Україні є чітке та всебічне визначення феномену корупції з урахуванням національних особливостей та історичного розвитку держави.

Слід констатувати, що на сьогодні існує багато визначень поняття "корупція", однак не має єдиного наукового підходу до даного феномену.

Поняття "корупція" можна розглядати з точки зору наукового підходу, законодавчого підходу, соціологічного підходу.

У наукових джерелах проблема запобігання та подолання корупції аналізується з точки зору:

- по-перше, наукових підходів до розкриття терміна "корупція", "корупційне діяння", "корупційне правопорушення" (до авторів слід віднести: Л. Багрій-Шахматов, О. Дудоров, А. Закалюк, М. Камлик, О. Костенко, М. Мельник, Є. Невмержицький, А. Редька, М. Хавронюк та ін.);

- по-друге, механізмів функціонування органів державної влади, які здійснюють діяльність щодо запобігання та протидії корупції, корупційним правопорушенням (серед наукових праць слід виокремити праці таких авторів: В. Авер'янова, В. Бакуменка, С. Дубенко, М. Мельника, В. Марти-

ненка, Т. Мотренка, Н. Нижник, В. Олуйка, О. Прохоренка, М. Стребицького та ін.);

- по-третє, ефективності професійної діяльності посадовців (Н. Липовська, С. Серьогін, І. Сурай),
- по-четверте, невідворотності покарань (О. Кальман, М. Погоренницький, М. Потебенко, Б. Романюк, Є. Скулиш, В. Захарченко та ін.);
- по-п'яте, впливу корупції на соціально-політичні процеси (М. Камлик, О. Маркеєва, Є. Невмержицький, С. Рогульській, С. Серьогін, Р. Тучак).

Водночас на сьогодні єдиний підхід до поняття “корупція” відсутній.

Проведемо системний аналіз наукових підходів до понятійно-категоріального апарату “корупція”, визначимо авторську дефініцію “корупція”.

На початку дослідження визначимо понятійно-категоріальний апарат “корупція” з точки зору наукового підходу.

Поняття корупція розглядають вчені різних галузей наук, у тому числі з державного управління, правознавства, соціології, психології, економіки, національної безпеки та ін.

Термін “корупція” походить від сполучення латинських слів “*correi*” (кілька учасників однієї зі сторін зобов'язального відношення з приводу єдиного предмета) та “*rumpere*” (ламати, ушкоджувати, порушувати, відміняти), у результаті чого було утворено самостійний правовий термін “*corrumpere*”, “що припускав діяльність кількох (не менше двох) осіб, мета яких — “псування”, “ушкодження” нормального ходу судового процесу або процесу керування справами суспільства” [1; 4; 11].

У “Великому тлумачному словнику української мови” під корупцією пропонується розуміти “діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, що спрямовані на протиправне використання наданих їм повноважень для отримання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг”. Йдеться також про пряме використання посадовою особою свого службового становища [3, 937].

Політологічні словники визначають “корупцію” (лат. *corruption* — псування, підкуп) як використання державними посадовими особами, політичними та громадськими діячами свого службового становища з метою збагачення на шкоду суспільству і державі. “Корупція існує тоді, коли певний урядовець надає якусь вигоду індивідові (що може мати, а може й не мати права на цю вигоду) в обмін за нелегальну плату (хабар)” [5, 347].

Корупція — це “протизаконна діяльність державних чиновників чи інших посадових осіб, яка полягає у використанні довірених їм прав і владних можливостей з метою власного збагачення” [8, 239]. Можна припустити, що корупція — це “ані особливість певної соціальної системи, ані власність певної інституції, ані риса характеру індивіда, а радше незаконний обмін” [5, 347].

Корупція — соціальне явище, яке з'явилося в далекому минуло і на сьогодні дуже розповсюджене. Проведений аналіз дає підстави узагальнити такі наукові підходи до поняття “корупція” і розглядати як:

– “різновид соціальної корозії, яка роз’їдає і руйнує органи державної влади, державу та суспільство загалом. В її основі лежать такі вікові традиції взаємодії в суспільстві, як “послуга за послугу”, *do ut des* (“даю, щоб ти дав”)” (М. Мельник) [9, 34];

– “соціальне явище, що полягає в порушенні правових і моральних норм заради отримання особистого нелегітимного доходу особами, яким доручено виконання обов’язків у сфері публічного управління” (С. Серьогін) [12, 202];

– насамперед як соціально-політичне явище, головною особливістю якого є використання посадовими особами законодавчої, виконавчої та судової влади, а також громадських об’єднань, установ і організацій господарського управління усіх форм власності свого службового становища для одержання матеріальних цінностей, послуг чи пільг для себе або третіх осіб” (Є. Невмержицький) [10, 44].

– “зловживання, яке полягає у використанні законодавства чи публічної влади у приватних інтересах одних людей на шкоду приватним інтересам інших. Законодавство і публічна влада — це інструменти, призначені для забезпечення порядку в суспільному житті, заснованого на природних законах. Цей порядок є основою справедливості в розподілі соціальних благ. Зловживання законодавством і публічною владою є свавіллям, яке полягає в порушенні порядку, заснованого на природних законах суспільного життя людей, а отже, і в порушенні соціальної справедливості. Тому корупція — це не лише порушення політичного, економічного, правового порядку в суспільстві, а й аморальний вчинок, гріх” (О. Костенко) [7, 49];

– феномен, який охоплює всю сферу економіки і чинить вплив на прийняття рішень держапаратом, ефективність функціонування бізнесу тощо. Ми пропонуємо власне розуміння корупції: соціально-правове явище, яке являє собою підкуп (активний чи пасивний) державних, муніципальних чи інших державних службовців (у тому числі немайнового характеру). Однак хотілося б відзначити, що запропоноване визначення не позбавлене недоліків, оскільки однією з умов існування організованої злочинності також є корупція (А. Суббот та Ю. Дем’янчук) [13];

– соціальне, системне явище, що полягає у неправомірному використанні особами, які мають владні чи управлінські повноваження, власного становища, статусу, авторитету в особистих або корпоративних інтересах, що призводить до розкладання, деградації влади та соціального управління (В. Трепак) [14];

– “діяльність державних службовців, що пов’язана зі зловживанням службовим становищем з метою отримання незаконних прибутків та пільг матеріального характеру. Розкриваючи багатоплановий характер цього зловживання, вони пов’язують її з організованою злочинністю, розглядаючи їх як єдине ціле” (М. Камлик, Е. Невмержицький) [4, 71].

На думку А. Савченко [11], поняття “корупція”, що існує у національному антикорупційному законодавстві, “переобтяжене” кримінально-правовими ознаками та не відбиває всього спектра сфер, на які може поширюватися це

негативне явище. Більше того, можна говорити й про інші недоліки згаданого поняття [11]:

– по-перше, воно зосереджується тільки на одному предметі – неправомірній вигоді, не згадуючи про існування інших предметів корупційних правопорушень (злочинів), які визначені КК України, зокрема чужого майна (ст. 191), бюджетних коштів, що включаються до державного і місцевих бюджетів незалежно від джерела їх формування у відповідних розмірах (ст. 210), вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, радіоактивних матеріалів (ст. 262); наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів (ст. 308), прекурсорів (ст. 312), обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 313), снотворного маку та конопі, а також психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, призначених для виробництва чи виготовлення цих засобів чи речовин (ст. 320), документів, штампів, печаток (ст. 357), активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких непідтверджено доказами (ст. 368-2), зброї, бойових припасів, вибухових речовин, інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки, іншого військового майна (ст. 410) [11];

– по-друге, воно зазначає тільки про такі форми протиправних діянь, як “одержання”, “прийняття”, “прийняття обіцянки/пропозиції”, “обіцянка/пропозиція” та “надання”. Однак у тому ж КК України, з огляду на перелік корупційних злочинів, відомі й деякі інші форми, що можуть бути пов’язані як з “неправомірною вигодою” (наприклад, “прохання надати”), так і з іншими предметами (наприклад, “заволодіння”, “нецільове використання” або “набуття” [11].

Слід зауважити, що поняття “корупція” може відображатися у таких чотирьох аспектах: політичному, соціально-економічному, ідеологічному і правовому.

Прихильниками політичного аспекту формулювання поняття “корупція” є Сар. Дж. Пундей, М. Тихоміров, К. М. Абдієв, К. В. Сурков, В. К. Євтушевський, М. П. Яблоков, які визначають корупцію як зловживання державною владою, посадою та службовим становищем з метою отримання матеріальної винагороди. Вона носить характер злочинної діяльності у політичній сфері, що призводить до дискредитації апарату державного управління. Тим самим завдаються матеріальні й моральні збитки державному устрою, репутації політичної влади, престижу країни на міжнародній арені. Корупція пов’язана з підкупом осіб, які перебувають на державній або громадській службі, з одержанням ними додаткових доходів, благ і переваг за вчинення умисних дій або бездіяльність. Так, корупція передбачає систематичний підкуп посадових осіб законодавчої, виконавчої та судової влади, громадських та політичних діячів, який спричиняє прийняття ними рішень, що порушують закон або неписані суспільні норми, та їх здійснення часто на користь кримінальних структур [6, 14].

Через соціально-економічну призму аналізують корупцію Н. Кузнецова, О. Дудоров, В. Комісарова, П. М. Панкратова, К. Футей та ін. Вони розгля-

дають корупцію як одну з функцій управління суспільством, які базуються на економічному ґрунті. Як функція управління вона має соціальне забарвлення, а за своєю сутністю це економічна категорія [6, 17].

Ідеологічний аспект полягає в тому, що у державного службовця панує своя ідеологія, відокремлена від державної, ідеологія злочинного світу. Платформою такої ідеології служить і особлива суб'єктивістсько-ідеалістична філософія М. Канта й А. Авенаріуса, коли світ існує, умовно кажучи, тільки у моїй свідомості, а без неї його нема; яким я його уявляю, таким він і є. Тому співвідношення між благочинним діянням і злочином встановлює кожна особа сама собі. Хибна ідеологічно-філософська платформа скорумпованого державного службовця впливає і на громадян, які з ним контактують. Це підриває прийняту в державі ідеологію. Соціально-економічні аспекти корупції полягають у спотворенні корумпованим державним апаратом соціальної політики і економіки держави. До цього слід додати і масовий допуск кримінальних елементів до економічних важелів управління [6, 18–19].

Правова складова корупції відображається у гальмуванні прийняття необхідних законів або прийняття таких, які дають можливість неоднозначного їх тлумачення.

Серед основних видів корупції вважаємо за необхідне назвати корупцію у сфері державної влади, а саме в органах, що здійснюють регулювання та контроль за дотриманням правил і норм, встановлених державою, в органах, керуючих компаніями та підприємствами, в органах, які здійснюють фіскальну й грошову політику; ділову корупцію, що виникає у разі взаємодії влади та бізнесу. Наприклад, у разі господарської суперечки сторони прагнуть заручитися підтримкою судді з метою винесення рішення на свою користь [2, 351].

Корупція верховної влади стосується політичного керівництва і верховних судів у демократичних системах.

Наступним видом, на нашу думку, слід виділити побутову корупцію, яка породжується взаємодією пересічних громадян і чиновників. До корупційних злочинів такого порядку можна віднести подарунки від громадян і послуги посадовій особі та членам його родини.

Корупція у бізнесі зумовлена розвитком ринкових відносин в Україні і приходом ринкової економіки на зміну командно-адміністративній. Даний вид корупції має особливий вплив на економіку держави, для боротьби з нею державою створюються державні корпорації у різних сферах життя суспільства [1, 115].

Таким чином, корупція — це протиправна дія або бездіяльність посадової особи (або особи, яка наділена певними адміністративно-розпорядчими повноваженнями та функціями), яка спрямована на отримання власного інтересу (як матеріального, так і ні, зокрема, певної послуги, привілеїв, пільг тощо) через здійснення своїх функціональних обов'язків та несе негативний наслідок для держави, суспільства та органу державної влади.

Тобто корупція включає такі елементи: по-перше, особа, яка має певну посаду; по-друге, вигода (у вигляді отримання будь-яких привілеїв); по-третє, виконання певних адміністративно-розпорядчих функцій; по-четверте, про-

типравна дія або бездіяльність; по-п'яте, зацікавлена особа; по-шосте, негативний наслідок для держави, суспільства та органу державної влади.

Корупція несе не тільки негативні наслідки для суспільства, а й позначається на репутаційному капіталі органу державної влади.

Механізмами запобігання корупції, виходячи з поняття корупції як наслідку негативного впливу на суспільство та державу, повинні бути:

по-перше, забезпечення патріотичного виховання, починаючи з дошкільного закладу освіти;

по-друге, забезпечення фінансового моніторингу рівня життя посадових осіб та осіб, наділених адміністративно-розпорядчими функціями;

по-третє, формування єдиної державної політики у сфері запобігання корупції з формуванням системної діяльності антикорупційних органів;

по-четверте, забезпечення жорсткої кадрової політики щодо формування кадрового складу системи публічної служби, яка б гарантувала кадрову безпеку системи публічного управління;

по-п'яте, формування системної діяльності громадянського суспільства з органами влади та бізнесом.

Отже, дослідження дає системний аналіз підходів до поняття “корупція”. Визначено, що не існує єдиного поняття “корупція”. Запропоновано авторське визначення поняття “корупція”, яке полягає у наступному: це протиправна дія або бездіяльність посадової особи (або особи, яка наділена певними адміністративно-розпорядчими повноваженнями та функціями), яка спрямована на отримання власного інтересу (як матеріального, так і ні, зокрема, певної послуги, привілеїв, пільг тощо) через здійснення своїх функціональних обов'язків та несе негативний наслідок для держави, суспільства та органу державної влади.

У перспективі подальших розвідок передбачено проаналізувати закордонний досвід щодо запобігання та протидії корупції, сформувати уточнене бачення шляхів формування та реалізації національної антикорупційної політики тощо.

Джерела

1. Агеев В. Н. Противодействие “государственной коррупции”: зарубежный опыт // Следователь. 2014. № 8. С. 114–117.
2. Боднарчук О. Г. Борьба з корупцією в Грузії: досвід для вивчення та наслідування в Україні // Актуальні проблеми держави і права. 2014. Вип. 71. С. 349–356.
3. Великий тлумачний словник української мови / [уклад. і гол. ред. В. Бусел]. К.; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2002. 1440 с.
4. Камлик М. І., Невмержиський Е. В. Корупція в Україні. К.: Знання, 1998. 186 с.
5. Короткий оксфордський політичний словник / [пер. з англ.; за ред. І. Макліна, А. Макмілана]. К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2006. 789 с.
6. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / [кер. авт. кол. І. О. Рєвак]. Л.: ЛьвДУВС, 2011. 220 с.
7. Костенко О. Корупція в Україні у світлі політичної кримінології // Політ. менеджмент. 2009. № 1. С. 49–54.

8. *Махнач В. Л., Елишев С. О.* Политика. Основные понятия: справочник, словарь. М.: ОЛМА Медиа Групп, 2008. 288 с.
9. *Мельник М. І.* Хабарництво: загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства. К.: Парлам. вид-во, 2000. 256 с.
10. *Невмержицький Є. В.* Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: монографія. К.: КНТ, 2008. 368 с.
11. *Савченко А. В.* Поняття “корупція” у контексті кримінального права // Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції: зб. тез доп. V Між-нар. наук. практ. конф, (31 берез. 2017 р., м. Харків). Х.: ХНУВС, Кримінол. асоц. України, 2017. С. 165–166.
12. *Серьогін С. С.* Соціальна сутність корупції в органах державної влади // Держ. упр. та місц. самоврядування : зб. наук. пр. Д.: ДРІДУ НАДУ, 2009. Вип. 3 (3). С. 202–207.
13. *Суббот А., Дем’янчук Ю.* Засоби протидії та запобігання корупції в умовах реформування законодавства // Адміністративне право і процес. 2017. № 6. С. 113–117.
14. *Тренак В. М.* Особливості дефініції поняття “корупція” // Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ. 2015. № 4 (97). С. 181–196.

Parkhomenko-Kutsevil O. I. Scientific Approaches to the Formation of a Conceptual-Categorical Apparatus Definition of “Corruption”.

The article stated that corruption is an unlawful act or omission of an official (or a person who has certain administrative and regulatory powers and functions) aimed at obtaining his or her own interests (both material and non-material, in particular, certain services, privileges, privileges, etc.) through the exercise of its functional responsibilities and has a negative consequence for the state, society and the state authority. Mechanisms for preventing corruption should be: ensuring patriotic education; providing financial monitoring of the level of life of officials and persons with administrative and regulatory functions; formation of a unified state policy in the field of prevention of corruption with the formation of systemic activity of anti-corruption bodies; provision of strict personnel policy regarding the formation of the personnel structure of the public service system, which would guarantee the personnel security of the public administration system; formation of systemic activity of civil society with authorities and business.

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-17-23>

Надійшла 27 серпня 2018 р.